

свободу думки, отже, і дії. Тому персональна свобода індивіда-носія тотальної пам'яті як цілого є свобода лише в межах цієї пам'яті. Цей внутрішній стан особи не виходить за межі тотальності розуміння історичної події.

Тотальність історичної свідомості не є статичність в її абсолютному значенні, а мінливий індивідуалізований життєвий процес трансформацій та оновлення персонального світосприйняття. Так формується національно-культурна ідентичність в конкретному соціальному просторі. Тотальність як цілісність можливо усвідомити через динамічні прояви тотальності в конкретних сферах суспільного буття. Тому вона й вивчається політологією, психологією, культурологією, соціологією, етнополітологією.

Ми дотримуємося думки, що дослідницькі міркування науковців про тотальність історичної пам'яті як цілого поглиблюють розуміння чинних механізмів культури, зорієнтованих на забезпечення її розвитку на певному етапі буттєвості людини конкретного національного конгломерату.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-578-8-35>

КОЛОНІАЛЬНИЙ ВПЛИВ НА ІНДІЙСКУ СУСПІЛЬНУ СВІДОМІСТЬ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

Петленко І. В.

кандидат філософських наук,

докторантка кафедри історії філософії

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Проблематика постколоніальної свідомості посідає центральне місце у сучасній гуманітарній думці, оскільки стосується фундаментального питання: як колоніальні структури влади впливають на формування епістемології, ідентичності та культури. Досвід Індії показує яким чином колоніальні наративи можуть трансформувати не лише економічну чи іншу ресурсну сферу, але й політичну систему, освіту, культуру. В сучасному філософському дискурсі колоніалізм все частіше розглядається як епістемологічний проект, який конструює реальність через владний дискурс. Цю думку можна зустріти в працях Едварда Саїда [2] та Мішеля Фуко [7].

Постколоніальні практики в колишніх колоніальних країнах пов'язані не просто з автономізацією сфер господарювання, адміністрування чи нормативно-правової регуляції суспільства, а з відновленням зруйнованих зв'язків між традицією, історичною пам'яттю та сучасними формами раціональності. Тому аналіз векторів колоніального впливу на індійське суспільство потребує філософського осмислення. Це дозволить виявити паралелі із процесом деколонізації свідомості й в Україні.

Колоніальна присутність Британської імперії в Індії не обмежувалася політичним контролем – вона передусім формувала новий тип суб'єктивності, заснований на ієрархії знань. Як показав Едвард Саїд, «орієнталізм» є способом символічного панування, коли колонізатор створює «іншого» через мову науки, мистецтва та освіти [3]. Результатом було сприйняття колонізованим суб'єктом своєї ж культури як відсталості.

Франц Фанон пише, що колоніальне панування проникає в саму «психологічну структуру буття», виробляючи комплекс меншовартості, який перетворює підкореного на віддзеркалення колонізатора [4]. Саме ця внутрішня амбівалентність і стала предметом філософського осмислення в постколоніальній теорії.

Ми визначили наступні вектори впливу на суспільну свідомість Індії: освіта, мова, історія, психологічний тиск і формування комплексу меншовартості [1, с. 36].

Освітній вектор впливу виявився у формуванні системи навчання, спрямованої на створення класу «посередників» між Британією та місцевим населенням. «Хвилина» Маколей закріпила ідеал англійської освіти як еталона, що породило покоління колоніальних інтелектуалів, відірваних від власної традиції [8]. Індійські інтелектуали, культурні діячі, учасники руху спротиву здебільшого мали освіту здобуту або у Європі, або в Індії, але за європейськими канонами. Серед них Джавахарлал Неру, Магатма Ганді, Сарвепаллі Радгакрішнан та ін. Проте ці мислителі говорили про необхідність перегляду такої парадигми освіти з точки зору індійської культурної самоідентифікації. Бо освіта в колоніальний період крім навчального аспекту ще й виступала інструментом підкорення.

В українському контексті цей вектор проявляється через тривале панування імперських моделей освіти, які формували залежність гуманітарного знання від зовнішніх ідеологічних центрів. Деколонізація освіти нині передбачає відновлення суб'єктності університету як простору власної інтелектуальної ініціативи, подібно до того, як Індія після незалежності переосмислила роль знання у національному відродженні.

Мовний вектор колоніального впливу тісно пов'язаний з освітнім, і він також безпосередньо стосувався питання ідентичності. Мова англійська стала водночас символом модерності й засобом культурної асиміляції. Підручники для навчання, написані англійською мовою, одночасно і поширювали імперські наративи та визначали статус англійської як мови цивілізації і розвитку. В Той час як місцеві мови ставали маргіналізованими. Англійська була не лише «універсальним» засобом комунікації, а маркер цивілізованості та просвітництва [6].

Як наслідок, виникла двоїстість: англійська забезпечувала соціальний статус і доступ до освіти, а місцеві мови залишалися носіями культурної автентичності. Подібний стан спостерігався і в Україні, де російська мова тривалий час виконувала функцію імперського коду, а українська – маркувала «іншого». У процесі деколонізації мова постає не просто як інструмент спілкування, а як форма мислення і чинник філософської свободи, адже саме в мові відбувається онтологічне самоусвідомлення народу.

Історичний вектор колоніального впливу представлений «переписуванням історії» та позиціонуванням індійців як «тубільців», «відсталі народи», які не мали ніякого культурного розвитку. Традиційне індійське з точки зору такого наративу – це відстале не модерне. Як показує Міра Нанда, така історіографія створювала ілюзію, ніби індійська цивілізація є статичною, а модерність є виключно західним досягненням [9]. В українському вимірі ревізія історії також пов'язана з боротьбою проти імперського переосмислення минулого, де ключовим завданням стає повернення права на власний наратив. Саме історична пам'ять є осердям деколоніального мислення, адже вона визначає межі можливого майбутнього.

Вектор психологічного впливу пов'язаний з формуванням комплексу меншовартості. При цьому він є наслідком усіх попередніх колоніальних практик. Підкорені народи починають бачити колонізатора як спасителя (нав'язаний міф про «освободітелів» приклад з українського сьогодення) і тому починають його наслідувати в мові, культурі, поведінкових паттернах, цінностях і нормах. В цьому контексті Хомі Бгабга підмічає, що відбувається механічне змішання культур. З одного боку – мімікрія за «великим братом», з іншого з іншого спротив насадженню чужого [5]. Ця амбівалентність стає місцем для «третього простору» – творчої переінтерпретації, що виникає на перетині двох культурних світів. Індійська філософська та політична думка в «третьому просторі» застосовувала методи європейського раціоналізму до традиційних метафізичних уявлень про світ, знання, суспільство. Це стало тим, що сьогодні називається Індійським ренесансом та мало продовження в постколоніальних студіях Індії.

В контексті України боротьба з комплексом культурної меншоварті залишається актуальною. Ми знаходимося в просторі між європейським та постімперським (радянським) наративами. Це якраз місце для формування власного «третього простору». Замість сліпого наслідування західних чи східних моделей, український «третій простір» передбачає адаптацію західних інституційних та філософських ідей (раціоналізму, демократії, правової держави) через призму власних історичних травм та козацьких/громадівських традицій самоврядування. Цей простір – це місце, де травматичне минуле стає каталізатором для побудови майбутнього, вільного від меншовартості та імперських ілюзій.

Таким чином, розглянувши вектори колоніального впливу та послідовні постколоніальні трансформації суспільної свідомості Індії варто зазначити, що колоніалізм – це епістемологічна практика. Він впливає на самоідентифікацію, самовизначення і саморозуміння. Освіта, мова, культура, що знаходиться під соціальним, політичним та психологічним тиском в решті вивільняються. І це стає кроком до формування нової постколоніальної ідентичності, де власне традиційне вже не є чимось відсталим та невартим уваги. Філософський аналіз цих процесів розкриває перспективи для самостановлення та самовизначення та деколонізації мислення.

Література

1. Петленко І. Вектори колоніального впливу на суспільну свідомість Індії. *Philosophy and Governance*. 2025. № 6(10). С. 33–40. URL: <https://doi.org/10.70651/3041-248x/2025.6.05>
2. Саїд Е. Культура й імперіалізм / пер. з англ. К. Ботанова, Т. Цимбал. Київ : Критика, 2007. 608 с. ISBN 966-7679-97-7.
3. Саїд Е. Орієнталізм / пер. з англ. Віктора Шовкуна. Київ : Комубук, 2025. 536 с.
4. Фанон Ф. Гнані і голодні / пер. з фр. К. : Вперед, LAT & K, 2016. 227 с.
5. Bhabha, H. K Of mimicry and man: The ambivalence of colonial discourse. *Discipleship: A Special Issue on Psychoanalysis*. Cambridge, Mass : MIT Press, 1984. С. 125–133. DOI: 10.2307/778467
6. Dutta, S. Colonial textbooks and national consciousness in British India. *History of Education*. 2022. Advance online publication. DOI: 10.1080/0046760X.2022.2050304.
7. Foucault, M. *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972–1977*. New York : Knopf Doubleday Publishing Group, 1980. 288 p.

8. Macaulay, T. B. Macaulay's Minute (pp. 107–117). Selections from educational records, part I, 1781–1839. 1919. URL: <https://archive.org/details/1-macaulays-minute-pages-from-selections-from-educational-records-part-i-1781-1839-1919-pg-107-117>

9. Nanda, M. Postcolonial Theory and the Making of Hindu Nationalism: The Wages of Unreason. New Delhi : Oxford University Press, 2012. 304 p.